

הוצאות לכבוד שבת
ביטחון מול מצואות

נהמיה ח

"לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאיץ נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי הדות ה' היא מעזכם."

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טו עמוד ב

מאי כי הדות ה' היא מעזכם? אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע.

הני רב תהליפא אתה דרבנאי חזאה: כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים. הויז מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת - פוהתיז לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו.

רש"י

כל מזונותיו של אדם - כל מה שעתיד להשתכר בשנה, שיהא גזון משם - קצוב לו, כך וכך ישתכר בשנה זו, ויש לו ליהדר מלעשות יציאה מרובה - שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו. הויז מהוצאת שבתות - אותה לא פסקו לו מה ישתכר לצרכה, ומהיכן תבואה, אלא: לפי מה שרגיל ממציאים לו, לשעה או לאחר שעה. פוהתיז לו - כלומר: ממציאין לו שכר מועט.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיב עמוד א

תנא דבי אליהו: אף על פי שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו. מאי וינהי? - אמר רב פפא: כסא דהרסנא. כדתנן, רבי יהודה בן תימא אומר: הוי ען כומר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים.

תוספות מסכת ביצה דף טו עמוד ב

לוו עלי ואני פורע - והא דאמר (פסחים דף קיב,) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ה"מ כשאין לו לפרוע.

גירסת הגר"א בסוף התוספות

ה"מ כשאין לו ממי ללוות

גירסת מהר"ם

ה"מ כשאין לו לפרוע אלא אם כן יקבל מן הצדקה אבל הכא מיידי שיש לו משכנות אלא שאין לו מעות. לכך קאמר לו עלי

כית הבחירה למאירי מסכת ביצה דף טו עמוד ב

לעולם יהא אדם זהיר בכבוד שבת ויו"ט דרך צחות אמרו כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבת ויו"ט שאם פיהת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו ומ"מ יזהר שלא יצטרך לבריות במקום אחר אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל קדוש היום אפילו מי שאין ידו משגת ישתדל כפי יכולתו אמר הקדוש ברוך הוא בני לזו עלי בקדוש היום ואני פורע:

חתם סופר מסכת ביצה דף טו עמוד ב

לזו עלי ואני פורע עמג"א סי' רמ"ב בשם ירושלמי לווין כריבית לצורך שבת ורצונו בריבית דרבנן כגון בעסקא בלי שכר עמלו ומזונו וכדומה ומיזשב קו' תוס' דאל תצטרך לבריות אל תצטרך לבריות כי הלזה הלאות הן אעפ"י שיש לו לפרוע מ"מ נצרך להנאת הבריות שיעשה עמו צדקה וילזה לו כוונם אך אם נותן לו ריוח מההלוואה באופן דליכא איסור מן התורה אין זה עושה עמו חסד חנם ויבטח בהקב"ה שיודמן לו ריוח שייכול לקיים הבטחתו לשלם לו ריבית דרבנן שלו וע"ד הלצה י"ל היינו ריבית דרבנן כיון שאמר לו עלי ואני פורע נמצא אין הריבית בא מיד הלזה ליד המלוה ואינינו ריבית דאורייתא ועוד שהוא רק כשליה שאומר לו עלי כביכול:

שפת אמת מסכת ביצה דף טו עמוד ב

שם בנגל' לזו עלי כו' ואני פורע על בתוס' שהקשו מהא דעשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ותל' דמיירי באין לו לפרע ויש מגיהין בתוס' דאין לו ממי ללות ואינו נמנן דהא מאותן אנשים שרוצה ליקח מהם צדקה יכול ליקח בהלוואה ולמה יעשה שבתו חול רק כדפי' מהרש"ל בתוס' שאין לו נכסים לפרוע ומי שאין לו איסור ללות והגם דלמצות קדושת היום מביטחין לו מן השמים לפרוע מ"מ מצד ממון חבירו אסור ללות על סמך זה ודוקא כשיש לו לפרוע ע"י מכירת חפץ וכדומה מדברי המהרש"ל אז מותר ללות כנ"ל ולולי דברי התוס' הי' אפ"ל דהכא מיירי דוקא ביום טוב וכבוד יום טוב חמור מכבוד שבת אך התוס' פל' דעשה שבתך חול כולל גם ימים טובים:

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רמב

גרסינן בפרק כל כתבי אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה כלא מצרים ר"ג בר יצחק אמר אף ניצול משיעבוד מלכות א"ר יהודה אמר רב כל המענג שבת נותנין לו משאלות לבי וא"ר הויה בר אבא א"ר יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ג כאנוש מתחילין לו רב יהודה א"ר אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה כהלכתה לא שלטה בהם וכו' אמר רשב"י אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלין. גרסינן בפסחים בפ' אלו דברים (סה ב) אמר רבה הכל מידים כשבת דבעינן לכם דמתיב וקראת לשבת עונג פ"י משום דבתך קרא כתיב עצרת תהיה לכם ובקרא אחרינא כתיב עצרת לה' אלהיך ופליגי בה רבי אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר סבר או כולו לכם פ"י לאכול ולשתות ולשנות בו או כולו לה' פ"י ללמוד ולשנות רבי יהושע סבר חלקהו חציו לה' וחציו לכם וקאמר דבשבת כ"ע מודו דבעינן נמי לכם והא דאמר ר"ע (שבת ק"ח ב) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות היינו כדלא אפשר ליה אבל אפשר ליה צריך לכבדו כפי יכולתו דגרסינן בפרק כל כתבי (ק"ט א) עשירים שבכל הארצות כמה הם זוכים כמה שמכבדין את השבת: וגרסינן נמי בההיא פירקא (ק"ח ב) כמה מענגו בדגים גדולים וראשי שומין ותבשיל של תרדין והא דא"ר חייא בר אשי א"ר אפי' דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הוי עונג ואמר רב פפא אפי' כטא דהרכנא היינו למי שהשעה דחוקה לו וכמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני א"א ז"ל כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מכפיק לי וצריך אני לאהרנים אם אני בגלל עשה שבתך חול אם לא ולא השיבני דבר ברור אח"כ מצאתי בפרקי אבות לרש"י שפי' על ההיא משנה דר"י בן הונא אומר הוי עו כגמר שכתב וז"ל תכף לאותה משנת ר"ע אמר עשה שבתך חול שנויה הויה דבן תינא לאורויי דר"ע לא אמר אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לזרו עצמו כגמר וכנשר לכבד שבתות ביותר ע"כ. ע"כ צריך כל אדם לצמצם כשאר ימים כדי לכבד השבת ואל יאמר הויה דבן תינא שרפסתי כי אדרבה אם יוסיף יוסיפו לו כדקתני תחליפא אחוה דרבנאי חותאה כל פירסותו של אדם קצובה לו מר"ה לר"ה חוץ מהוצאת שבת ויו"ט והוצאת בניו לת"ת אם מוסיף יוסיפו לו

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמב

סיף א

(א) אפילו מי שצריך לאחרים, אם יש לו מעט משלו צריך לזרוז עצמו לכבד את השבת; ולא אמרו: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר; על כן צריך לצמצם כשאר ימים כדי לכבד השבת. מתקנת עזרא שיהיו מבמסים בגדים בחמישי בשבת, מפני כבוד השבת.

משנה ברורה סימן רמב

(א) אפילו וכו' - הנה עיקר מצות עונג שבת נתפרש לנו על ידי הנביאים וכמו שנאמר וקראת לשבת עונג ויש פוסקים שס"ל דעיקרו הוא מן התורה שהשבת הוא בכלל מקרא קודש שנאמר וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש וגו' ומקרא קודש פירשו חז"ל בספרא דהיינו לקדשו ולכבדו בכסות נקיה ולענוגו בענוג אכילה ושתייה והפליגו חז"ל [בשבת קי"ח] מאד במצוה זו ואמרו דכל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים וניצול משעבוד מלכות חוכה עבור זה לעשירות ועי"ש עוד כמה מאמרים בענין זה. והנה בגדר מצוה זו יש ג' מאמרי חז"ל בזה:
א. הא דאמרו דצריך לענוגו בדגים גדולים וראשי שומן ותבשיל של תרדין שזה היה מאכל חשוב בזמניהם וכן בכל מקום ומקום לפי מנהגו ועגונו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג [ולפי שמן הסתם רוב בני אדם עיקר ענוגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסימן ר"ג ס"ב דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו].
ב. הא דאמרו דאפילו דבר מעט שעשאו לכבוד שבת קיים מצות עונג שבת ואפי' כסא דהרסנא (היינו דגים קטנים מטוגנין בשמן).
ג. הא דאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות

והילוק כל אלו המאמרים הוא באופן זה דהיינו למאן דאפשר ליה צריך לכבדו כפי יכלתו ומי שהשעה דחוקה לו ביותר היינו שאין לו רק מזון ב' סעודות לשבת כזה אמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ואינו מחויב לא בג' סעודות ולא בכסא דהרסנא ומי שיש לו מזון כדי לקנות מזה מזון ג' סעודות ויותר מזה קצת מחויב להוציא איתן על שבת כדי שיקיים ג' סעודות וכסא דהרסנא וה"ה מי שאין לו כלום והוא מוטל הכל על הצדקה הרי הגבאים מחויבים ליתן לו ג' סעודות וכסא דהרסנא עכ"פ ובאדם נכבד הכל לפי כבודו וכמו שנתבאר ביו"ד בס"ד רנ"ג. ולא אמרינן בזה עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות דלא אמרינן הכי אלא במי שעדיין לא נצטרך ליטול אבל מי שכבר בא לידי מדה זו לפשט ידו וליטול ניתנים לו הכל כג"ל

משנה ברורה סימן רמב

(ג) למי שהשעה וכו' - ומיירי כשאין לו משכונות ללות עליהם ובלא משכון אין יכול להשיג דאל"ה צריך ללות כדי שלא לבטל מצות עונג שבת וכמו שאחז"ל שאומר הקדוש ברוך הוא בני לוו עלי ואני פורע:

ספר מסילת ישרים פרק ט

עוד מטפסדי הזריות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהמגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו): אמר עצל שחל בדרך ארץ בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת ויתחמו אל החמאים, ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג): פחדו בציון חמאים אחזה רעדה חנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראיתו אותו מתפחד, הטאה את (ברכות ס). אלא על זה נאמר (תהלים לו): במת בה' ועשה טוב שכן - ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישיים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקה מן הבא בידו, ויהיה דחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לכו בטוח בה, ולא יירא מתולדות הזמן ופגעי. שפא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה ולא ישיים עצמו בסכנה אפילו הוא צדיק ובעל מעשים, ואמרו (כתובות לו):

הכל בידו שמים חוץ מציונים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד): ונשמרתם מאד לצפשותיכם, הרי שאין להחליט הבטחון הזה על - כל - פנים. והתם אמרו, ואפילו לדבר מצוה.

זע כי יש יראה ויש יראה: יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הללנות. כי הגה האדון בדרך - הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכונה לשינוג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינוג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הגה אין זה בטחון, אלא הוללות. והנה הוא חוטא כמה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו. ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הגה עוד הוא מתחייב כנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו לענוש. ואולם השמירה הזאת, הזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה, שעליה נאמר (משלי כב): ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה השוטה היא, שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא מה שתלקו חכמים וזכרונם לברכה באמרום (פסחים ה): היכא דשכיח הדייקא שאני. כי מקום שהדייק מצוי נודע, יש להשמר. אך מקום שאין הדייק נודע, אין לירא. ועל כיוצא בזה נאמר (תולין מו): ריעותא דלא תזינן לא מתזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שעניו רואות. הוא עצמו עיני הפסוק שהבאנו למעלה "ערום ראה רעה ונסתר", הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים וזכרונם לברכה פירשו הענין כמין חומר, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב. ואמרו (דברים רבה פ"ה): שבעה דברים אמר שלמה בעצלו: כיצד, אמרו לעצל, הרי רכב בעיר, לך ולמד תורה ממנו - והוא משיב איתם, מצוירא אני מן הארץ שבדרך. רכב בתוך המדינה, אמר להם, מתיירא אני שלא יהיה ארץ בין הרחובות. אומרים לו, הרי היא בתוך ביתך - אומר להם, אם אני הולך אצלו, אני מוצא הפתח נעולה וכי, עיין שם. הא למדת, שאין היראה גורמת שיתעצל אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא והגיל ברוב המין בני האדם אשר זה דרכם כסל למן. ומשכיל על דבר, ימצא אמת לאמתו, ודעת לנכון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב, והחכם יחכם ויוסיף לקח.